

Mustela eversmanni Lesson, 1827

Tchórz stepowy

ssaki, drapieżne, łasicowate

Opis gatunku – cechy diagnostyczne

Tchórz stepowy jest średniej wielkości drapieżnikiem o typowej dla łasicowatych wysmukłej sylwetce. Budowę i proporcjami ciała nie różni się od tchórza zwyczajnego. Tułów ma wydłużony i giętki, kończyny krótkie, głowę niedużą, lekko spłaszczoną i osadzoną na długiej szyi. Krótkie, zaokrąglone uszy są szeroko rozstawione. Puszysty ogon jest krótszy od połowy długości ciała. Długość ciała (bez ogona) dorosłych osobników wynosi 29–46 cm, a długość ogona 7–16 cm. Samce osiągają większą masę ciała (do 960 g) niż samice (do 570 g). Samica ma 5–6 par sutek. Liczba chromosomów $2n = 38$.

Ubarwienie tchórza stepowego jest dużo jaśniejsze od tchórza zwyczajnego. Grzbiet, kark i boki ciała są woskowożółte, a kończyny brunatnawe. Głowa razem z uszami jest biaława, tylko wokół oczu występują ciemniejsze plamy tworzące jakby maskę. Ogon jest jasny, a od połowy – brunatny. Ubarwienie zmienne – spotykane są osobniki bardzo jasne, bez widocznej ciemnej maski na części twarzowej. Futro odznacza się rzadkimi i krótkimi włosami ościstymi, nieprzykrywającymi żółtawych włosów wełnistych, które to decydują o jasnym ubarwieniu sierści tchórza stepowego. Linienie przebiega dwa razy w ciągu roku: wiosną i jesienią. Letnia sierść jest rzadsza i krótsza od zimowej, przy czym latem bardziej widoczny jest kontrast między ciemnymi i jasnymi częściami ciała.

Ślady łap 3,5–4 cm długości. Na tropach widoczne są odbiccia 5 opuszek palcowych i wydłużonej opuszki między-palcowej. Odchody spiralnie skręcone, długości 6–8 cm, zaostrome na jednym z końców.

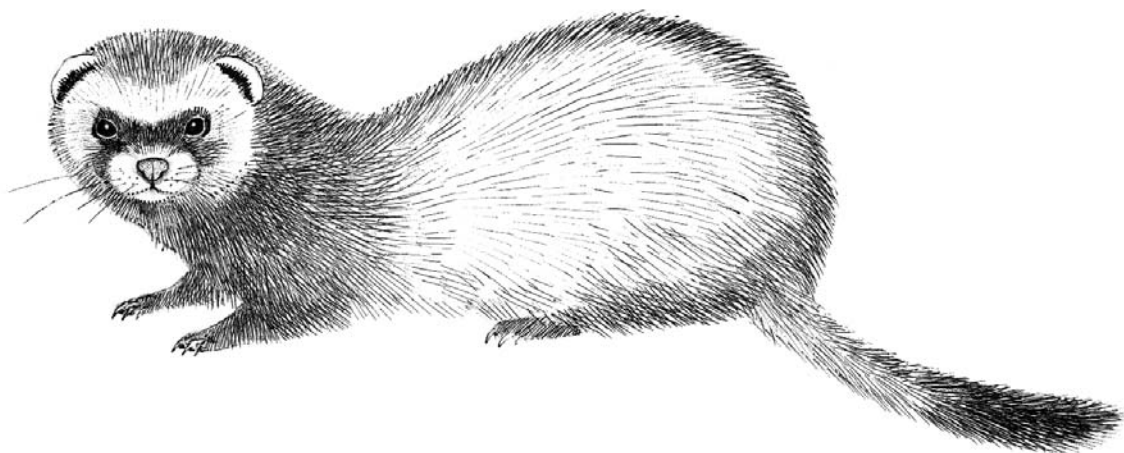
Możliwość pomyłki przy identyfikacji gatunku

Najbardziej przypominającym z wyglądu tchórza stepowego gatunkiem jest tchórz zwyczajny, spotykany w całej Polsce w środowiskach nadwodnych i antropogenicznych. Oba gatunki odznaczają się obecnością podobnych ciemnych plam wokół oczu, tworzących jakby maskę. Jednak ogólne ubarwienie tchórza stepowego jest dużo jaśniejsze, a cechą charakterystyczną jest to, że tylko końcowa połowa ogona jest ciemno ubarwiona. Ślady (tropy i odchody) obu gatunków tchórzy są zbyt podobne do siebie, aby same mogły być podstawą do ich rozróżnienia.

Cechy biologiczne

Rozmnażanie

Tchórz stepowy jest gatunkiem poligamicznym. Okres godowy przebiega wczesną wiosną, najintensywniej w marcu. Kopulacja trwa do trzech godzin i może być kilkakrotnie powtarzana po co najmniej 4-minutowych przerwach. Ciąża trwa 37–38 dni, z czego jedna trzecia tego okresu przypada na diapauzę (zatrzymanie rozwoju zarodka przed implantacją). Liczba młodych w miocie najczęściej wynosi 8–10, a w rekordowych przypadkach do 18. Noworodki ważą około 6 g i są pokryte rzadkimi szarofioletowymi włosami puchowymi. Oczy otwierają się po około miesiącu, w tym też czasie młode zaczynają rozrywać zdobycz przyniesioną przez matkę, chociaż jeszcze przez pół miesiąca ssą mleko. W wieku 40–50 dni potomstwo zaczyna wychodzić z gniazda i uczy się polować na młode susły. W rodzinnej norze mieszkają do końca lata, po czym zaczynają samodzielne życie. Jeśli miot ulegnie zagładzie, samica może powtórnie mieć cieczkę i zająć w ciążę jeszcze raz w tym samym roku.

Wrażliwość

Najlepiej rozwiniętymi zmysłami tchórze stepowego są słuch i węch, natomiast wzrok jest słaby. Spłoszony ucieka i chowa się w swojej norze. Wrogami tchórze stepowego są większe od niego drapieżniki: wilk, lis i orły.

Aktywność

Tchórz stepowy jest ruchliwym i zwinnym zwierzęciem. Porusza się energicznymi skokami, często zatacza pętle i obszukuje wszelkie nory, szczeliny i potencjalne ukrycia swych ofiar. W ciągu doby przebiega średnio kilka – kilkanaście kilometrów, a w warunkach niskiej liczebności ofiar pokonuje do 20 km. Poluje na powierzchni ziemi i w podziemnych norach. Nory susłów i innych gryzoni rozkopuje z dużą prędkością dzięki wydłużonym i mocnym pazurom przednich łap. Młode osobniki i samice mogą poruszać się w szerokich podziemnych korytarzach susłów, nawet ich nie poszerzając. Zimą tchórze stepowe polując na gryzonia, często „nurkują” w śniegu na odległość do kilkunastu metrów.

Szczyt aktywności tchórze stepowego przypada na świt i zmierzch, oprócz tego aktywny jest głównie w nocy, choć nierzadko, zwłaszcza latem, bywa spotykana w dzień. Obserwowano też samice polujące w dzień ze swoimi młodymi. Zimą podczas silnych mrozów tchórze mogą przez kilka dni nie opuszczać swych kryjówek, korzystając ze zgromadzonych zapasów pokarmu.

Kryjówkami tchórze stepowego są najczęściej nory susłów, chomików i innych gryzoni. Każdy osobnik posiada kilka nor, które odwiedza na zmianę, przy czym tylko niektóre wykorzystuje przez dłuższy czas. Zamieszkiwane nory susłów rozbudowuje, poszerzając i pogłębiając korytarze nawet na kilka metrów pod ziemię. Położoną głęboko (np. na głębokości 3 m) komorę gniazdową wyściela sianem, resztkami gniazd i skórkami gryzoni. Otwory wejściowe mają średnicę 10–12 cm. Zajęte nory można poznać po resztkach ofiar i odchodach widocznych w pobliżu oraz świeżej ziemi usypanej przy wejściach, pochodzącej z pogłębiania korytarzy. Innymi śladami aktywności tchórze stepowych są ich tropy.

Sposób odżywiania

Tchórz stepowy jest drapieżnikiem wyspecjalizowanym w polowaniu na kolonijne gryzonia, takie jak susły i chomiki. Poza nimi łowi myszy, norniki i inne drobne ssaki. W niewielkich ilościach zjada ptaki, jaszczurki, węże i owady, nie gardzi też padliną.

Charakterystyka ekologiczna

Tchórz stepowy jest mieszkańcem stepów, półpustyń, łąk i rzadziej pól uprawnych. W górach zasiedla łąki wysokogórskie od wysokości 2200 m n.p.m. Wszystkie miejsca występowania tchórze stepowego w Lubelskiem związane były z ugorami, pastwiskami i łąkami o charakterze stepowym na płaskim terenie i stokach wzgórz.

Siedliska z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej mogące wchodzić w zakres zainteresowania

- 6120* – ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe
- 6210 – murawy kserotermiczne (* ze storczykami)
- 6510 – niżowe łąki użytkowane ekstensywnie

Rozmieszczenie geograficzne

Całkowity zasięg gatunku

Areał geograficzny tchórze stepowego obejmuje stepową i leśnostepową strefę Eurazji, m.in. obszary Azji Środkowej, zachodniej Syberii, Mongolii i Chin. W Europie występuje na południu Rosji i Ukrainie oraz od Rumunii i Bułgarii po Węgry i Czechy. Areał gatunku w Europie Środkowej jest rozproszony (wyspawy) i ulega rozszerzeniu w kierunku zachodnim i północnym: w 1928 r. odnotowano pojawienie się gatunku na Węgrzech, w 1948 r. – w Czechosłowacji, w 1952 r. w Austrii.

Zasięg występowania w Polsce

Pierwsze powojenne stanowisko tchórze stepowego w Polsce zostało wykryte przez Włodzimierza Puchalskiego w Gliniskach k. Hrubieszowa w 1970 r. W latach 70. i 80. stwierdzono kilka kolejnych stanowisk położonych w południowo-wschodniej części Wyżyny Lubelskiej i na Roztoczu. Stanowiska te leżą na zachodnim skraju ukraińskiej populacji tchórze stepowego i wszystkie znajdują się na terenach zasiedlonych przez susły perełkowane.

Występowanie tchórze stepowego w Polsce

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Stanowisko tchórze stepowego w Gliniskach jest objęte ochroną rezerwatową. Jednak aktualne występowanie gatunku w tym miejscu jest mało prawdopodobne z powodu wyginiecia susłów w latach 1993–94.

Status gatunku

Prawo międzynarodowe

- Konwencja Berneńska – Załącznik II
- Dyrektywa Siedliskowa – Załącznik II i IV

Prawo krajowe

- ochrona gatunkowa w Polsce – ochrona ścisła (1) (2)

Kategorie IUCN

- Polska czerwona lista – NT
- Polska czerwona księga – NT
- Lista dla Karpat – VU (w PL – VU)

Przemiany i stan populacji w skali kraju, potencjalne zagrożenia

Przemiany i stan populacji

Trudne do oceny z powodu braku systematycznych badań. Pomimo nieopisania aktualnych stanowisk w Polsce można przypuszczać, że Wyżyna Lubelska i Roztocze zasiedlane są przez mało liczącą, okresową lub stałą populację tchórzy stepowych, zasilaną z ostoi na Ukrainie.

Potencjalne zagrożenia

Gatunek w skali swego arealu nie jest szczególnie zagrożony. Zjawisko stepowienia niektórych obszarów w Polsce jest dla tego gatunku korzystne. Przyszłość polskiej populacji uzależniona może być od powstrzymania gwałtownego zmniejszania się liczebności populacji susza perelkowanego (stanowiącego podstawę pokarmu tchórza stepowego), który to proces trwa od około 50 lat.

Propozycje działań ochronnych

Propozycje dotyczące siedliska gatunku

Wskazane jest rozwinięcie na Wyżynie Lubelskiej i Roztoczu

sieci rezerwatów stepowych i kserotermicznych oraz użytków ekologicznych w celu ochrony siedlisk i stanowisk gatunku.

Propozycje względem gatunku

Bardzo ważne dla tego gatunku jest powodzenie skutecznych działań na rzecz ochrony susza perelkowanego.

Kierunki i zakres badań naukowych

Wskazane jest prowadzenie badań terenowych nad aktualnym występowaniem gatunku na Wyżynie Lubelskiej i Roztoczu. Badania te mogą uzupełniać planowane badania nad systemem perelkowanym na tym samym terenie lub stanowić samodzielny program badawczy. Podstawą terenowych poszukiwań powinna być rejestracja nor ze śladami obecności tchórzy, wzbogacona o rejestrację fotograficzną lub odłowy w pułapki żywołowne dla dokładnego rozpoznania gatunku. Równie ważne jest prowadzenie akcji edukacyjnej o gatunku, ukierunkowanej na młodzież szkolną.

Bibliografia

- BUCHALCZYK T., RUPRECHT A. L. 1975. Tchórz stepowy, *Mustela eversmanni* Lesson, 1827 – nowy ssak w faunie Polski. Przegł. zool., 19 (1): 84–91.
- GŁOWACIŃSKI Z. 2001. Tchórz stepowy. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa: 90–91.
- SUMIŃSKI P., GOSZCZYŃSKI J., ROMANOWSKI J. 1993. Ssaki drapieżne Europy. PWRiL, Warszawa: 298 s.
- TERNOVSKI D. V. 1977. Biologia kuniceobraznych (*Mustelidae*). Izd. Nauka, Novosibirsk: 280 s.

Jerzy Romanowski